

**И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ
К. КАРАСАЕВ атындагы БИШКЕК МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

К 10.22.644 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК: 811.11-112:811.111:811.512.154:395.82

**НИШАНОВА ГУЛЬНАРА АБДИМАЖИТОВНА
«АР ТҮРДҮҮ МАДАНИЯТТАРДАГЫ «КУТТУКТОО»
КОНЦЕПТИ»**

10.02.20 – тектештирме-тарыхый,
типологиялык жана салыштырма тил илими

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2023

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик университетинин роман-герман филологиясы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Караева Зина**, филология илимдеринин доктору, профессор, “Кыргызстан эл аралык университети” окуу-илимий-өндүрүштүк комплексинин филология кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү мекеме:

Диссертациялык иш 2023-жылы саат “ “ дө филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча Д 10.22.644 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Диссертациялык иш менен Ош мамлекеттик университетинин (723500, Ош ш., Ленин көч. 331) жана

Диссертацияны коргоонун онлайн-трансляциясынын идентификациялык коду

Автореферат 2023-жылдын 11- августунда жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, ф.и. к.,доцент С.К. Каратаева

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Азыркы учурда мамлекеттер аралык мамилелердин алкагындагы этномаданий процесстерди талдап изилдеген аналитикалык изилдөөлөр кеңири таанымал болууда. Биздин иш учурда тил илиминде актуалдуу болуп жаткан лингвомаданият таануунун жана когнитивдик лингвистиканын алкагында аткарылды.

Изилдөөбүздөгү **теманын актуалдуулугу** сүйлөшүү учурундагы сүйлөө жана жазуу этикетинин орду; вербалдык жана вервалдык эмес пикир алышууну андан ары улантып изилдөөнүн зарылдыгы, тактап айтканда, англис, кыргыз жана орус тилдериндеги сүйлөшүү жана жазуу этикети менен байланышкан айрым теориялык маселелерди тактоо жана толуктоо; “куттуктоонун” концепт жана этикеттик көрүнүш катары жашаш өзгөчөлүктөрүнүн аз изилденгендиги; “куттуктоону” туюнтуунун этикеттик кырдаалдарын жана алардын англис, кыргыз жана орус тилдериндеги сүйлөшүү жана жазуу этикеттерин ырааттуу жана комплекстүү сыпаттоонун жоктугу өндүү маанилүү маселелерди изилдөө менен байланышкан.

Биз көрүп турганыбыздай, адамзаттын турмушун азыркы ааламдашуу доорундагы чакырыктардын ичинен өзгөчө орунду ээлеген маданият, менталитет, тарых, тил өндүү рухий баалуулуктарсыз элестетүү кыйын. Адам менен сырткы дүйнөнүн өз ара карым-катышынын натыйжасында анын аң-сезиминде ар түрдүү концепттердин биримдиги чагылдырылып, азыркы тил илиминин изилдөө бутасына айланган дүйнөнүн субъективдүү элеси түзүлөт. Буга байланыштуу, тектеш эмес тилдердеги универсалдык концепттерди изилдөө актуалдуу мүнөзгө ээ экендигин белгилей кетүү керек. Мисалы, көркөм чыгармаларда тилдик эволюциянын белгилүү бир этабын чагылдырган "куттуктоо" концептиси атайын изилдөөнү талап кылат. Ошентип, диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу "куттуктоо" концептине тиешелүү кызыктыруучу, түшүнүктүк, образдуу, символикалык жана семиотикалык белгилерди англис, кыргыз жана орус тилдеринин мисалында изилдөө зарылдыгы менен шартталган.

Изилдөө ишинин максаты жана милдеттери. Кыргыз, англис жана орус маданиятындагы “куттуктоо” концептинин улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн ачып берүү жана концепттин аталыштарын которуунун ыкмаларына талдоо жүргүзүү.

Бул максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду:

1) Этимологиялык жана тарыхый-этимологиялык сөздүктөрдү талдоонун негизинде “куттуктоо” концептин түшүнүүгө түрткү берүүчү түшүнүктүк, мотивациялык, образдык, символикалык белгилерин аныктоо;

2) Англис тилинин корпустук лингвистикасынын маалыматтарын, түшүндүрмө жана синонимдик сөздүктөрдү пайдаланып,

“куттуктоо” концептинин структурасы боюнча алынган маалыматтарды жалпылоо жана анын концептуалдык белгилерин аныктоо;

3) “Куттуктоо” концептинин лингвоэтномаданий белгилерин табуу, анын курамын, ар түрдүүлүгүн аныктоо жана бул концептиге тиешелүү аталыштарды аныктоодо эпистомологиялык ыкманы колдонуу;

4) “Куттуктоо” концептинин семантикалык, номинативдик алкагынын моделин түзүү, анын өзөгүн жана жака белин аныктоо, концептиге тиешелүү вербалдык/вербалдык эмес каражаттардын түзүмүн, санын жана түрлөрүн, чектерин талдоо, аларды маанилик топторго бириктирүү жана аксиологиялык белгилерин табуу;

5) Кыргыз, англис жана орус маданияттарындагы куттуктоонун түрлөрүн чагылдырган көркөм адабий чыгармалардагы “куттуктоо” концептинин номинанттарынын которулуш ыкмаларына экстралингвистикалык талдоо жүргүзүү;

6) Эркин ассоциативдик эксперименттин жана сурамжылоонун негизинде респонденттердин аң-сезиминдеги “куттуктоо” концептинин мазмунун түзүүчү, ассоциативдик тилдик бирдиктерди, антропологиялык белгилерди сыпаттап берүү.

1. Исследована концепт «поздравления», еще не до конца изученного в кыргызской языковой среде, путем сопоставления его с концептом «congratulations» в английской и русской лингвокультурах доказано, что концепт имеет национальные особенности.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

1. Кыргыз тилинин чөйрөсүндө али толук изилдене элек “куттуктоо” концептинин табияты иликтенди жана британ жана орус лингвомаданиятындагы “congratulations/поздравления” концептиси менен салыштырылып, концепт улуттук өзгөчөлүктөргө ээ экендиги аныкталды.

2. Изилдөө иши “куттуктоо” түшүнүгү ар түрдүү маданияттарда ар башка маанилерге ээ татаал түзүлүш экендигин көрсөттү. Бул түзүлүш өзүнө образдуу да, ошондой эле баалуу маанилерди камтыйт. Биз ошондой эле бул концепт чагылдырган лексикалык, фразеологиялык, паремиологиялык жана стилистикалык каражаттарды пайдалануудагы ар түрдүү өзгөчөлүктөрдү ачып көрсөттүк.

3. Изилдөөнүн негизинде “куттуктоо” концепти менен байланышкан өзөктүк жана анын жака белиндеги тилдик бирдиктери кыйла так аныкталды. Когнитивдик-ассоциативдик эксперимент коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөргө карата концепттин жака белиндеги элементтер өзгөрүп жана жаны белгилер менен толукталып турарын далилдеди.

4. Биз “куттуктоо” концепти менен, коммуникативдик жана этнолингвистикалык жагдайлар менен байланышкан материалдарды салыштырып талдап чыктык. Биз комплекстүү изилдөөнүн натыйжасында тиешелүү теориялык тыянактарды чыгардык жана концепт менен байланышкан терминдерди жана туюнтмаларды которуудагы өзгөчөлүктөрдү талдадык.

Изилдөөнүн теориялык мааниси. “Куттуктоо” түшүнүгүн иликтөөнүн натыйжасында англис, кыргыз жана орус тилдериндеги корпустук лингвистиканын негиздерин теориялык жактан изилдөө иштери жүргүзүлдү, ошондой эле тил менен ой жүгүртүүнүн, тил менен аң-сезимдин, тил менен маданияттын ортосундагы концептуалдык мамилелердин теориялык негиздери изилденди.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Бул илимий изилдөө иштери, анын натыйжаларын, корутундуларын, принциптери жана материалдарын белгилүү бир этностун менталитетин чагылдырган концептилерди изилдөөдө колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн камтыйт. Бул натыйжаларды, ошондой эле, когнитивдик лингвистика, этнолингвистика, салыштырма типология, котормо тармактары боюнча практикалык сабактарды өтүүдө, сөздүктөрдү түзүүдө жана окуу китептерин жазууда пайдаланса болот.

Коргоого коюлуучу диссиртациянын негизги жоболору:

1. “Куттуктоону” концепт катары кароого болот, анткени ал өзүнө маанилүү социалдык-маданий жүктү алып жүрүү менен катар, адамдардын оозеки жана жазуу жүзүндөгү баарлашуусунда олуттуу орунду ээлейт;

2. “Куттуктоо” концепт катары жана коммуникациялык бирдик катары ассоциациялардын, мотивациялык, образдык, семиотикалык жана ассоциативдик белгилердин жардамы менен туюндурулат жана изилденет. Ошондой эле, биз тарабынан алардын семантикалык структурасы салыштыруу багытында изилденет.

3. Англис, кыргыз жана орус тилдеринин түшүндүрмө, синонимдер, фразеологиялык жана тарыхый-этимологиялык сөздүктөрүндө берилген лингвистикалык, паремиологиялык элементтер жана көркөм сөз каражаттары “куттуктоо” концепциясынын мазмундук, образдуу, мотивациялык, түшүнүктүк (понятийный) жана символикалык аспектилерин чагылдырат. Бул мүнөздөмөлөрдөгү окшоштуктар жана айырмачылыктар англис, кыргыз жана орус маданияттарынын уникалдуу маданий өзгөчөлүктөрү менен түшүндүрүлөт;

4. Антропоцентридик мамиленин алкагында “куттуктоо” концепциясы биринчи жолу каралууда, ошондой эле этикет сөздөрүнүн күнүмдүк турмуштагы фреймдик сценарийлери жана кырдаалдары изилденет;

Изилдөөчүнүн жекече салымы. Теманын, багыттын тандалышы, материал жыйноо, аларды системалаштыруу, чечмелөө, комментарийлөө жана жалпылоо изденүүчү тарабынан жекече аткарылды. Төптөш эмес тилдердеги “куттуктоо” концептине байланыштуу көз караштар, изилдөөдөн алынган илимий корутунду, жыйынтыктар жана лингвистикалык чен-өлчөмдөрдү которуу изденүүчүгө таандык.

Изилдөөнүн натыйжаларынын апробацияланышы жана жарыяланышы. Иштин теориялык негиздерин жана практикалык тыянактарын камтыган макалалар эл аралык жана республикалык, аймактык, окуу жайлар аралык илимий-практикалык конференцияларда жарыяланды (жалпысынан 5 доклад). Изилдөөгө байланыштуу 14 (он төрт) макала: 4 (төрт)

макала чет өлкөдөн, калгандары РИНЦке кирген түрдүү басылмаларда жарык көрдү.

Диссертациялык иштин структурасы. Диссертациялык изилдөө киришүүдөн, үч баптан, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Иштин жалпы көлөмү – 173 бет.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн темасынын тандалышы негизделип, иштин объектиси, предмети, максаты жана милдеттери аныкталат, илимий жактан өзгөчөлүгү талкууланат, теориялык жана практикалык жагдайлар ачыкталат, изилдөөнүн материалдары жана методдору тууралуу маалыматтар берилип, коргоого коюлуучу жоболор, тезис түзүлөт, иштин түзүлүшү жана көлөмү көрсөтүлөт.

Биринчи бап “*Куттуктоо*” түшүнүгүнүн теориясы жана практикасы боюнча адабияттарга сереп” деп аталып, 5 (беш) параграфтан турат. Мында когнитивдик лингвистика боюнча илимий адабияттарга, анан негизги категориясы болгон концептке талдоо жүргүзүлөт, АКШ, батыш өлкөлөрүндөгү, КМШ жана Кыргыз Республикасындагы белгилүү илимпоздордун концепциялары чечмеленет.

Когнитивдик тил илиминин теориялык маселелери жана негизги багыттары ХХ кылымдын экинчи жарымында жана ХХI кылымдын башында илимий тармак катары калыптана баштаган да, негизги максаты тилдин, ой жүгүртүүнүн, аң-сезимдин жана маданияттын ортосундагы өз ара байланыштарды, алакаларды изилдөө болгон. Когнитивдик лингвистиканын негизги объектиси тил аркылуу дүйнөнүн образын өздөштүрүү, тилде камтылган маданий тажрыйбаны изилдөө жана тилдин дүйнө сүрөтүн чагылдырышы, концептуалдык моделдер жана алардын борбордук жана перифериялык каражаттарын талдоо болуп эсептелет.

Бул тармактын түптөөчүлөрү катары америкалык илимпоздор Дж. Лакофф, Р. Джакендофф жана Р. Лангакер саналат. Аны россиялык окумуштуулар Ю.С. Степанов, Е.С. Кубрякова, Н.Д. Арутюнова, В.И. Карасик, Н.Ф. Алефиренко, З.Д. Попова, М.В. Пименова ж.б. ар тараптуу изилдешкен. Кыргыз илимпоздору З.Караева, М.Ж. Тагаев, К.З. Зулпукаров, З.К. Дербишева, У.Ж. Камбаралиева, А. Абдулатов, С.Б. Эргешева, К. Саматов, “А. Жороева”, “Г. Жапарова”, Г. Жээнбекова ж.б. когнитивдик лингвистиканын маселелерине кенен талдоо жүргүзүп келишет.

1.0. Ар түрдүү маданияттын өкүлдөрү тарабынан “Куттуктоо” концептинин изилденишинин теориялык жана философиялык негиздери. Концепт категориясы бүгүнкү күндө филологдорду, философторду, психологдорду, маданият таануучуларды өзүнө тартып келүүдө. Россиялык илимпоз С.А. Аскольдов “концепт” терминин биринчи болуп билим чөйрөсүнө киргизген. 1928-жылы чыккан “Концепт жана сөз” деген макаласында ал концептти ойлоо ишмердигинин башаты деп атаган [Аскольдов, 1997].

В.И. Карасик өз кезегинде концептини улуттук маданият менен байланыштырып, “дүйнө канчалык көп кырдуу болсо, концепт да ошончолук көп кырдуу” деп эсептеген. [Карасик, Слышкин, 2001].

Ал эми америкалык лингвист Р. Джакендофф “концепт – тажрыйбаны чагылдыруучу жана жөнгө салуучу менталдык структура” деген пикирин айткан [Джакендофф, 1996]. М. Хайдеггер концептини “белгилүү бир этномаданияттын өзгөчөлүгүн мүнөздөөчү семантикалык структура” деп аныктайт.

Кыргызстанда “М.Дж. Тагаев”, “З.К. Дербишева”, “Г.А. Абыканова”, “М.И. Лазариди”, “К.З. Зулпукаров”, “А. Абдулатов”, “Ш. Абдразакова”, “У.Ж. Камбаралиева”, “А. Абдулатов”, “С.Б. Эргешова”, “К. Саматов” ж.б. өңдүү көптөгөн илимпоздор когнитивдик лингвистика маселелерин изилдеп келишүүдө. З.К. Дербишева “Кыргыз лингвомаданиятындагы негизги концепттер” деп аталган монографиясында концепттерди төмөнкүдөй бөлүштүргөн: 1) турмуш-тиричилик концепттери (өмүр, өлүм, ажал...); 2) социомаданий концепттер (каада-салт, аш-той...); 3) антропоморфтук концепттер (аялзат, бала, тууган-урук); 4) табият концепттери (тоо, жылкы...); 5) улуттук маданий концепттер (бата, сөз, арбак ...); 6) руханий, адеп-ахлактык концепттер (абийир, ар-намыс, ынтымак...); 7) руханий-психологиялык концепттер (кут, бакыт, арман...) ж.б. [Дербишева, 2012: 30]. Булар концепттерди бир кыйла ырааттуу түрдө бөлүштүрүүгө жана категорияларга бөлүүгө мүмкүндүк берет.

1.1. АКШда "куттуктоо" концепт түшүнүгүн изилдөө. Бул бөлүмдө америкалык дүйнө таанымдын тилдик жана маданий көрүнүштөрү жөнүндө маселе каралды. Европалык жана америкалык окумуштуулардын (В.Гумбольдт, А. Вежбицкая, в. Чейф, Ч. Филлмор, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Л.Талми жана башкалар), теориялык жана практикалык жоболорун иштеп чыгуу улантылды. Тилдик туюнтмада биз муну дүйнөнүн тил сүрөтү деп атайбыз. Америкалык менталитет, америкалык ой жүгүртүү тутуму өзүнүн өзгөчө ыкмасында иштейт. Заманбап дүйнөнүн сырларынын бири-ар кандай элдердин жашоо образынын жана ой жүгүртүүсүнүн ушунчалык айырмалангандыгы.

"А.С. Хорнби", "Н.Э. Палмер" жана "В. Джеймс" сыяктуу америкалык окумуштуулар котормонун теориялык жана практикалык аспектилерине байланыштуу изилдөөлөргө көңүл буруп, ар башка тилдердин ортосунда маанини берүү процессинин өзгөчөлүктөрүн ачып, ар кандай контекстте котормо ыкмаларын жана чеберчиликти өркүндөтүүгө умтулушат. Ал эми "Б.А. Ларин", "в. в. Виноградов", "О. С. Ахманова", "А. А. Липгарт" жана "М. Е. Коңурбаев" сыяктуу орус жана жергиликтүү тилчилер англис тилинен орус тилине которуу жаатында кеңири изилдөө иштерин жүргүзүшкөн. Экинчи жагынан, "З. Караева", "Октай Четин" жана "Мехмед Или" кыргыз тилинен түрк тилине которуу менен алектенишкен.

1.2 Батыш өлкөлөрүндө "куттуктоо" концептинин изилдениши (Англия, Германия, Франция жана башкалар). Анализдин бул жаңы

лингвопрагматикалык багыты лингвофилософиялык (Дж. Остин, Дж. Серл, Дж. Хабермас), семиотикалык (Ч. Моррис, Ч. Пирс) жана социалдык-прагматикалык (С. Эрвин-Трипп) идеялардын таасиринде калыптанып, ал өз кезегинде тил, коом жана коммуникациянын өз ара байланышын түшүнүүгө зор салым кошкон. Бул багыт тилдик көрүнүштөрдү социомаданий көз караштан туруп изилдөөгө көңүл буруп, коомдук жана маданий факторлордун тилдик карым-катышка жана коммуникациянын прагматикалык аспектилерине тийгизген таасирине басым жасайт. Лингвистикалык прагматика алгачкы өнүгүү мезгилинде коммуникативдик процесстин универсалдуу өзгөчөлүктөрүн аныктоого багытталган. Ошол мезгилдин негизги максаттарынын бири - бул байланыштын негизги бирдигинин структурасын сүрөттөө (б. а. Сүйлөө актысы), сүйлөө актыларын классификациялоо, сүйлөө актысын ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн зарыл болгон шарттарды мүнөздөө ж. б. болгон. Бирок, көп өтпөй ар кандай коомдордо жана жамааттарда адамдар ар башкача сүйлөй тургандыгы аныкталды; сүйлөө ыкмасындагы бул айырмачылыктар терең жана системалуу. (А. Вежбицка, [211, с. 69].

Ошентип, биз азыр бир тилдүү жана монокультуралык изилдөө парадигмаларынан ар түрдүү улуттардын, этникалык жана расалык катмарлардын көп тилдүү жана көп маданияттуу өз ара карым-катышына өтүүгө күбө болуп жатабыз. Бул көрүнүш изилдөө ишинин учурунда, тил менен маданияттын өз ара таасирлерин кеңири социомаданий жана ири реалийлердин контексттинде кароону талап кылып, кыйла көлөмдүү жана көп жактуу маселеге айлануу менен, коомубуздагы олуттуу өзгөрүүлөрдү чагылдырат. (Путц Мартин жана Нефф-Аерцелаер (Pütz & Neff-Aertselaer, 2008) [207, NY 2008].

1.3. Орусиядагы "куттуктоо" концепти түшүнүгү боюнча изилдөө. "Куттуктоолор "" ыраазычылык", "кечирим суроо", "көңүл айтуу" менен бирге этикеттик сүйлөө жана жазуу жанрларынын тобуна кирет. Г.В. Токарев "куттуктоо", "каалоо" жана "кечирим суроо" сөздөрүн экспрессивдүү вербалдык жана вербалдык эмес актылардан бөлүп, аларды социативдерге киргизет. "Социативдер – белгилүү бир стандарттуу кырдаалда сүйлөөчүнүн угуучуну окшош, бирдей социалдык топтун мүчөсү катары таанып, кабыл алганын билдирген сүйлөө актылары". Формоновский, 1987 [175, стр. 158].

Лингвистикалык изилдөө - бул сүйлөө жана жазуу этикети (Н.И. Формановская, А.А. Акишина, В. Е. Гольдин, А. Г. Балакай, ж. б.), концептилер (С. Г. Воркачев, В. И. Карасик, Ю. Е. Прохоров, Ю. С. Степанов, ж. б.), лингвистикалык прагматика, сүйлөө жана жазуу актыларынын теориясы (М. Я. Главинская, В. В. Богданов, Г. Г. Почепцов, Н. Д. Арутюнова, С. В. Падучева, О. С. Иссерс, ж. б.)

Сүйлөө жана жазуу этикети лингвистикалык изилдөөлөрдө олуттуу орунду ээлейт. Алардын катарына бир каатар изилдөөчүлөрдүн эмгектери (А.А. Акишина, 1986; Н.И. Формановская, 1987, 1998, 2002; В.Е. Гольдин, 1978, 1983; А. К. Байбурун 1988; Н. М. Фирсов, 1991; Л. С. Лихачев, 2000; Р.

Ратмайр, 2003; Е. А. Аршавская, 1987,ж.б.) кирет. Кеп жана жазуу этикетиндеги теориялык иштелмелердин жыйынтыгы А. Г. Балакай тарабынан түзүлгөн кеп этикетинин толук сөздүгү болду, 2001; [16, 423-бет].

1.4. Кыргыз тилиндеги " куттуктоо" концептинин изилдениши. Акыркы он жылда кыргыз окумуштуулары концептология жаатында жаңы багыттарды өнүктүрүп жатышат. Изилдөө иштери З.К. Зулпукаров, М. Ж. Тагаев, З. К. Дербешева, М. И. Лазариди, Е. И. Жоламанова, Ы.А.Темиркулова, Л. М. Жумашева, П.К. Кадырбекова, Г. Ш. Абдразакова, М. Е Дарбанов, З.Караева, Д.Б.Мадаминова сыяктуу окумуштуулардын эмгектеринде жүргүзүлүүдө. Бул изилдөөчүлөр өздөрүнүн диссертациялык эмгектеринде лексиканын жана грамматиканын когнитивдик аспектилерин изилдөөнүн натыйжаларын көрсөтүшүүдө. Кыргызстандык тилчи окумуштуулар тилдик элементтерди изилдөөдө структуралык-функционалдык маанини эске алуу менен, когнитивдик өзгөчөлүктөргө басым жасашат. Кыргыз лингвисттеринин көңүлүн бурган негизги түшүнүктөр болуп дүйнөнүн тилдик сүрөттөлүшүн улуттук маданий көз караштан туруп чечмелеген лингвомаданий концептилер, тилдик аң-сезим, жеке инсандын тилдик өзгөчөлүктөрү, дүйнөнүн тилдик сүрөттөлүшү өндүү, ж.б. аспектилер эсептелет. Биздин эмгек "куттуктоо" концепти боюнча Кыргызстандагы биринчи изилдөө болуп саналат.

Экинчи бөлүм "Куттуктоо" концептин изилдөөнүн методологиясы жана методу" деп аталып, изилдөө ишинин методдору жана материалдары сыпатталат.

2.1. Куттуктоо түшүнүгүн изилдөөнүн методологиясы. Биздин изилдөөбүздүн **объектиси** заманбап коммуникациядагы "куттуктоо" түшүнүктөрү жана этикеттик номинациялар, ошондой эле алардын номинанттарынын которулушу болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети "Куттуктоо" концептинин лингвокогнитивдик жана лингво-этномаданий негиздери жана анын түшүнүктүк, түрткү берүүчү, образдуу, символикалык, ассоциативдик белгилерин, аларды которуунун ыкмаларын талдоо болуп саналат. Талдоого алынып жаткан объектинин мазмунун, маанисин толук, ар тараптуу ачып берүү үчүн анын методологиялык принциптерин, аспектилерин, лингвоконцептологиялык изилдөөнүн ык-жолдорун аныктоо маанилүү. Биз бул концепти изилдөөдө чет элдик жана ата мекендик илимпоздор Ю.С. Степанов, В.А. Маслова, В.И. Карасик, А. Вежбицкая, З.Д. Попова, И.А. Стернин, Н.Д. Арутюнова, М.В. Пименова, К. Зулпукаров, У.Ж. Камбаралиеванын илимий эмгектериндеги методологиялык аспектилерге таяндык. Ал эми кыргызча-англисче котормодогу мисалдарды талдоодо З. Караеванын эмгектерин негиз кылып алдык.

З.Д. Попова менен И.А. Стернин психолингвистикалык **эксперименталдык материалды анализдөө** аркылуу концептин базалык репрезентативдеринин синонимдик маанилик өзгөчөлүгүн, негизги лексема-репрезентативдерди камтыган лексика-семантикалык жана лексика-

фразеологиялык талааларын, концепттин ядролук жана перифериялык белгилерин аныктоого боло тургандыгын белгилешет [Попова, Стернин, 2007].

В. Маслова, З.Д. Попова жана И.А. Стернин сунуш кылган **ассоциативдик эксперимент** белгилүү бир маданиятка жана тилге мүнөздүү болгон аң-сезимдин образдарын аныктоого жардам берет. Бул ыкма адамдын турмуштук ишмердүүлүгүн ишке ашыруу процессинде калыптанган тилдеги ар кандай ассоциацияларды табууга багытталган. Анын баалуулугу адамдын когнитивдик аң-сезиминдеги концептуалдык мазмунду аныктоого мүмкүнчүлүк бергендигинде...[Попова, Стернин, 2001].

Концептти толук изилдөө үчүн окумуштуулар **интерпретациялоо ыкмасын** да сунушташат. Концептти талдоодо ядро менен периферияны жиктөө зарыл, анткени концепттин мазмунунун перифериясында макал-лакаптарда, афоризмдерде, накыл сөздөрдө, тексттерде чагылдырылуучу концептуалдык белгилер жана стереотиптер жашайт [Попова, Стернин, 2001].

2.2. Ар түрдүү маданияттардагы "куттуктоо" түшүнүгүн изилдөө методдору. Бул изилдөөдө биз концепти талдоонун методологиялык негизи үчүн ар кандай ыкмаларды колдонууга кайрылдык. Мындай ыкмалардын бири - түшүндүрмө сөздүктөрдөн алынган лексикографиялык маалыматтарды талдоо. Бул ыкма изилдөөнүн ажырагыс бөлүгү, анткени ал концепцияга байланыштуу ачык сөздөрдүн семантикасын кеңири сүрөттөп, алардын денотативдик жана коннотативдик маанилерин ачып берет [Крючкова, 2004; Маслова, 2006; Солнышкина, 2003]. М. В. Никитинге ылайык, сөздүн ички түзүлүшүн талдоо концепцияны изилдөөдө маанилүү ролду ойнойт, анткени ал берилген концепцияга байланыштуу руханий жана материалдык маданияттын бөлүктөрүн ачууга мүмкүндүк берет [Никитин, 1983]. Алсак, биз "куттуктоо" концепциясы менен байланышкан лексикалык бирдиктердин маанисин изилдөөдө кыргыз тилиндеги бир нече сөздөргө көңүл бурдук. Мисалы, адресат үчүн болгон кубанычтуу окуяга карата өзүнүн жактыруусун, тилектештигин билдирген экспрессивдүү сүйлөө жана жазуу түрүндөгү куттуктоо: *We are very happy for you, please accept our congratulations. I am extremely happy to hear this good news from you, congratulations ...Биз сиз үчүн абдан кубанычтабыз, биздин куттуктообузду кабыл алыңыз! Сизден жакшы кабар укканыма абдан кубанычтамын, куттуктайм... Мы очень рады за Вас, примите наши поздравления. Я безумно рада услышать от тебя эту радостную новость, поздравляю... (наш перевод).*

Биздин изилдөө үчүн англис, кыргыз жана орус тилдериндеги көркөм адабияттардан "куттуктоо" концепциясы менен байланышкан жана үч башка маданияттын философиялык ой жүгүртүүлөрүн, тарыхый контекстин жана маданий өзгөчөлүктөрүн чагылдырган мисалдар талданды. Биздин эмгектерибизде колдонулган методдор англис, орус жана кыргыз тилдериндеги куттуктоо концепциясынын репрезентативдерин изилдөөнүн методологиялык базасынан турат. Мында ири окумуштуулардын

изилдөөлөрүн, философиянын, психологиянын, логиканын, когнитологиянын жана башка гуманитардык илимдердин жетишкендиктерин эске алган лингвокомнитология, лингвоконцептология, психоллингвистика, лингвопрагматика, лингвомаданият жана башка чектеш дисциплиналар боюнча изилдөөлөрдүн жыйынтыктарына таянган жана тил илиминин полипарадигмалык тармагы болуп эсептелген антропололингвистиканын принциптери жана категориялары берилди.

Биздин эмгегибизде төмөнкүдөй лингвистикалык жана филологиялык анализдердин ыкмаларына жана жол-жоболоруна кайрылмакчыбыз:

1) концептуалдык талдоо ; 2) структуралык-семантикалык талдоо (куттуктоо концептин чагылдырган лексикалык жана синтаксистик бирдиктердин түзүлүшүнө жана семантикасына талдоо берилет); 3) этимологиялык талдоо (изилденип жаткан концепциянын лексикалык экспоненттери алардын келип чыгыш көз карашынан турупталданат); 4) функционалдык-семантикалык талдоо (бул концептинин номинанттары алардын функциялары менен маанилик талаасынын жалпылыгы, өз ара байланышы аркылуу сыпатталат); 5) контексттик талдоо (көркөм чыгармалардын текстинин деңгээлинде куттуктоонун концепт чөйрөсүнүн лексика семантикалык бирдиктери аныкталат); 6) моделдөө; 7) статистикалык талдоо.

Куттуктоо концепциясынын жана аны объективдештирүүчү тилдик каражаттардын таанып-билүүчүлүк-семантикалык касиеттери тийиштүү лингвистикалык бирдиктердин акыл-эс, ассоциативдик, түшүнүк, мотивациялык, образдуу, семиотикалык белгилерин табуу, алардын когнитивдик чечмелениши, концепттин өзөгүн жана жака белин аныктоо, анын маанилик талаасын уюштуруу аркылуу ишке ашат.

2.3. Куттуктоо жанрынын тексттериндеги өзөктүк жана перифериялык концепттердин сөздөрүнүн семантикасын талдоо.

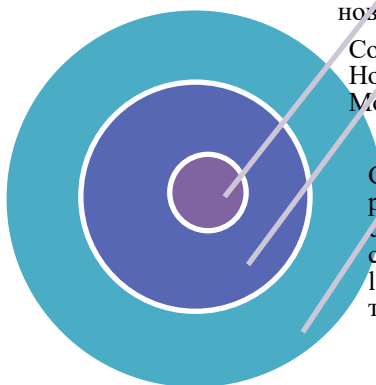
Биз изилдөөбүздө концепттин семантикалык сөздөрүн бул концептиге мүнөздүү эң көп кездешкен сөздөр деп, ал эми өзөктүк жана анын чет жакаларын аз кездешкен сөздөр деп карайбыз.

Изилдөөнүн максаты-кыргыз жана башка тилдердин жалпы жана жекече концепт-чөйрөсүндөгү поэзия процесстерин жана кубулуштарды сүйлөм түзүүчү каражат катары караган "куттуктоо" концептинин бирдиктүү (ассоциативдик) талаасын куруу. Ассоциативдик эксперименттер маданияттар аралык өзгөчөлүк жагынан маанилүү. Бул ыкма белгилүү бир этникалык топтун сенсордук жана психикалык билимдерин бириктирип, белгилүү бир маданиятка мүнөздүү аң-сезимдин сүрөттөрүн жакшыраак түшүнүүгө жана оозеки айтууга жардам берет. Ассоциативдик эксперименттерди талдоодо аны кабылдоочу адам (реципиент) концепттин бардык компоненттеринин жыйындысын аң-сезимсиз түрдө анын эрежелерине ылайык түзөт.

Congratulations - a)greeting cards (открытки) б) success-удача в) b-day (день рождения) г) engage-помолвка д)anniversary-юбилей е) pregnancy-беременность ж) a new born baby-новорожденный малыш.

Congratulations - a) Christmas - Рождество б) New year - Новый год в) new job -новая работа г) fortune -удача д) е) Mother Day-день матери

Congratulations - a) receiving a promotion at work -новая должность в работе б) buying the first home - покупка нового дома в) Successfully defending a thesis - успешно защитит диссертацию г) becoming a citizen of a new country - стать гражданином новой страны д) winning a lottery - выиграть лотарею е) publishing a book - издать новую книгу и т.д

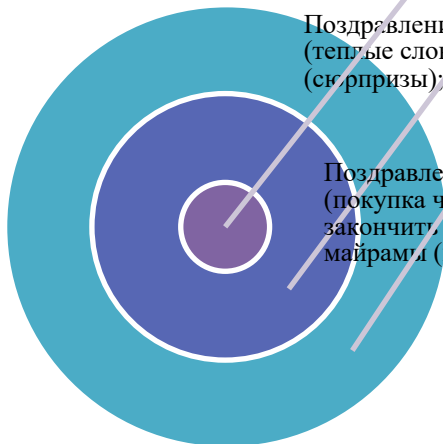

3.2.1-сүрөт. – Англис маданиятынын ассоциациясы

Поздравление -а) Орозо кундөрү (Постящие дни); б) Курбан Айт, Айт кундөрү (Религиозные праздники, “Курбан айт”); в) Мүчөл күндөр (юбилей) ; г) Жума күндөр (Пятничные дни) ; д) балалу болуу (рождения ребенка); е) үйлүү болуу (покупка дома).

Поздравление – а) мүчөл той (дни рождения); б) жылуу сөздөр, каалоо (теплые слова, пожелание); в) белектер (подарки); г) сюрприздер (сюрпризы); д) таттуу тамактар (угощение); е) катташуу (посещать).

Поздравление - а) Жаңы жыл (Новый год) б) жаңы буюм сатып алуу (покупка чего-либо) ; в) ийгиликтүү окуу жайды бүтүрүү (удачно закончить школу/университет) ; г) шириндиктер (сладости); д) Нооруз майрамы (праздник Нооруз); е) ар-түрдү майрамдар (разное).

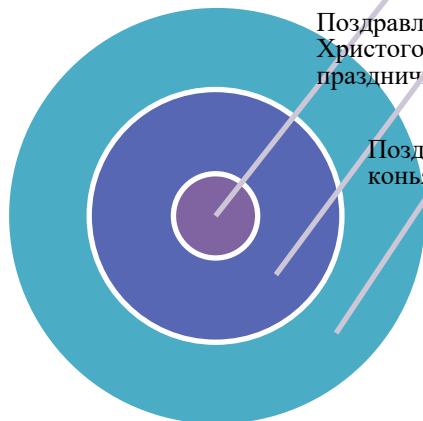

3.2.2-сүрөт. – Кыргыз маданиятынын ассоциациясы

Поздравление – а) подарки, шарик б) свечи,салют в) выходной,г) сюрприз, д) угощение, е) теплые слова

Поздравление - а) Новй год, б) Рождество Христово, в) День Валентины, г) Первое Мая, д) праздничный стол, е) День матери

Поздравление- а) торты, б) мандарины, в) конфеток, г) хлопушки, д) хоровод, е) наряд

3.2.3-сүрөт. – Орус маданият ассоциациясы

Натыйжалар бул вербалдык концептиге этникалык аң-сезимдин оң жана терс мамилесин көрсөтүшү мүмкүн.Концепттин түзүлүшү өзөк жана анын

жака бели катары каралат.Өзөк алгачкы,кыйла ачык образды камтыйт.Бул образ универсалдык тематикалык коддун бирдигин билдирет.Өзөктүн айланасына базалык катмат топтолот.Эксперименттин катышуучулары тарабынан бөлүп көрсөтүлбөгөн бардык белгилер концепттин жака белине тиешелүү.Мында алар тарабынан чечмеленген бардык атрибуттар топтолот.Мындайча айтканда,менталтеттин өзүнөн келип чыккан көрүнүш.Эркин биримдик,топтомдор (ассоциациялар) менен болгон эксперименттер концепттин «катмарлуу» түзүлүшүнүн практикалык жактан бекемделиши болуу менен бирге,когнитивдик лингвистикадагы ар түрдүү концепттердин түзүлүшүн изилдөөнүн эң натыйжалуу ыкмасы болушу мүмкүн.

Үчүнчү бап “Ар түрдүү маданияттардагы “куттуктоолордун” лингвистикалык жана экстралингвистикалык ыкмалары” деп аталып, концепттин ачык сөздөрүн камтыган моделдерин сүрөттөйт жана төмөнкү параграфтардан турат.

3.1. “Куттуктоонун” лингвистикалык жана экстралингвистикалык жолдору. “Куттуктоо” концепти ар кандай лингвистикалык жана экстралингвистикалык аспектилерди, анын ичинде психолингвистикалык, фонетикалык, лексикалык жана тексттик деңгээлдерди камтыйт. Психолингвистикалык деңгээлде “куттуктоо” түшүнүгү тилди кабылдоонун эмоционалдык жана когнитивдик аспектилери менен байланыштуу. Бул куттуктоолорду жеткирүүдө жана кабыл алууда активдештирилген психологиялык механизмдерди талдоону камтыйт. Фонетикалык деңгээлде концептини изилдөө куттуктоолордун үн формасын, алардын интонациясын жана ритмин талдоону ичине алат. Фонетикалык өзгөчөлүктөр эмоционалдык белгилерди жаратышы мүмкүн, бул куттуктоолорду жеткирүүдөгү маанилүү аспект. “Куттуктоо” концептинин лексикалык деңгээли колдонулган сөздөрдү, алардын семантикасын жана стилистикалык белгилерин талдайт. Сөздүктүн курамын карап чыгуу куттуктоолордун тилдик экспрессиясынын өзгөчөлүктөрүн аныктоого мүмкүндүк берет. Текст деңгээли тексттин ичинде куттуктоо сөздөрүн түзүүнү жана уюштурууну камтыйт. Тексттерди талдоо куттуктоо сөздөрүнө мүнөздүү типтүү конструкцияларды, схемаларды жана жанрдык өзгөчөлүктөрдү бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

Ошентип, “куттуктоо” концепциясы тилдик жана психологиялык аспектилерди камтыган комплекстүү лингвистикалык мамилени талап кылган көп кырдуу изилдөө объектиси болуп саналат.

3.2. Ар түрдүү маданияттардагы “куттуктоо” түшүнүгүн бириктирүү.“Куттуктоо” концептин изилдөөнүн жыйынтыктары жана ассоциативдик эксперименттер. Ассоциативдик эксперименттин жүрүшүндө “куттуктоо”концепциясында камтылган майрамдык жөрөлгөлөрдүн мисалдары берилген. Эксперименттин жүрүшүндө Ош мамлекеттик университетинин студенттеринин жана тилчи мугалимдеринин концептуалдык мазмунду кабыл алуусунун өзгөчөлүктөрү аныкталды.

Экспериментке (700) 18-22 жаштагы жана (150) 30-55 жаштагы субъекттер катышкан. Концепттердин негизги, маңыздуу жана жалпы белгилерин көрсөтүү максатында беш жүз тилдик бирдик талданып, алар 30 эң көп тараган (кайталанган) когнаттарга киргизилди жана үч чоң топко бөлүндү. Аларга төмөнкү эки суроого жооп берүү сунушталды: "Куттуктоо" сөздөрүн сиз эмнелер менен окшоштурасыз? "Куттуктоо" сөздөрү аркылуу сиз эмнелерди элестетесиз? Куттуктоо учурунда сиз үчүн эмне маанилүү? Ассоциациялардын өзөктүк катмарына "туулган күндөр "(108)," белектер "(150)," сюрприздер "(74);" сыйлоо "(60)," мааракелер "(94)," жылмаюу"(25), "маанилүү окуя маалында жанында болуу" кирсе(19); **Алда канча жакын ассоциацияларга** - " айланасында эң жакын адамдардын болушу "(22)," жаны жыргоо "(19)," көңүл ачуу "(19)," майрамдык дасторкон "(26)," жакын адамдар "(25) ж.б.у.с.; **алыскы ассоциацияларга:**" 8-март "(4)," Валентина күнү "(5)," көңүл ачуу "(5)," ар кандай майрамдар "(2)," мугалимдер күнү " (3) ж. б. тиешелүү. Эксперименттин натыйжалары негизинен концептуалдык талаанын структурасы жөнүндөгү гипотезабызды бышыктайт.

№	"Куттуктоо" концептинин ассоциативдик экспериментинин жыйынтыктары	саны
	Сизде "куттуктоо" сөзү кандай ассоциация чакырат?	
1	Туулган күн	180
2	белектер	150
3	сюрприздер	74
4	сыйлоо	60
5	мааракелер	94
6	жылмаюу	25
7	маанилүү окуя маалында жанында болуу"	19
	Куттуктоо учурунда сиз үчүн эмне маанилүү?	
8	жанында жакын адамдарыңдын болушу	22
9	жан жыргатуу	19
10	майрамдык дасторкон	19
11	жакын адамдар	26
12	көңүл ачуу	25
	Куттуктоо учурунда сиз үчүн эмне маанилүү?	
13	8-март	4
14	ыйык Валентина Күнү	5
15	көңүл ачуу	5
16	ар түрдүү майрамдар	2
17	Мугалимдер күнү, ж.б.	3

3.3. Концептуалдык анализдер "куттуктоо" концепциясынын түшүнүктүк, мотивациялык, образдуу жана символдуу белгилерин көрсөтүүчү жол. Концепт тиешелүү түрдө ассоциациялык, мотивациялык, түшүнүктүк, образдуу жана семиотикалык белгилерге негизделет.

Концептилер баштапкы символдордун негизинде пайда болгон жана өнүгүүнүн узак процессин басып өткөн. Концептилер (conceptum) – бул материалдык маңыз эмес, ал адегенде бүдөмүк образ түрүндө болот, бирок убакыттын өтүшү менен алар айкын түшүнүктү туюндуруп, натыйжада улуттук маданияттын символуна айланат. Концептилер – бул маданияттын архетиби, алгачкы образдардын негизги түшүнүгү. Колесов [72, с.248]. Тигил же бул тилдеги маани берүүчү концептилердин лексикасынын өнүгүш тарыхын түшүнүү - бул анын түзүлүшүн изилдөөдөгү алгачкы табигый кадам болуп саналат.

3.3.1. Түшүнүк белгилери концептилерде абстракциянын эң жогорку деңгээлинде түзүлөт. "Концепциянын репрезентант сөзүнүн семантикалык компоненттери (семем) түрүндө лексикалык маанилерде актуалдаштырылган концепциянын белгилери түшүнүктүк деп түшүнүлөт. Түшүнүк белгилерин талдоо үчүн заманбап түшүндүрмө сөздүктөрдүн гана эмес, тарыхый жана диалектилик сөздүктөрдүн маалыматтары да тартылат", Пименов [104, 500 бет]. Түшүнүктүк белгилерди аныктоо сөздүктүн аныктамаларын талдоонун негизинде жүрөт (бардык мүмкүн болгон түшүндүрмө сөздүктөр талдоого алынат). "Куттуктоо" концепциясынын түшүнүктүк белгилерин талдап көрөлү. Бул үчүн, азыркы 19 түшүндүрмө сөздүктөрдөгү куттуктоо лексемасынын аныктамаларын карап көрөлү. В кыргыз тилиндеги сөздүктөрдө “куттуктоо” түшүнүгү төмөнкүдөй сыпатталат: **куттукта** - кызматка дайындалышы менен куттуктоодо алып келүүчү белектер. (Кыргыз-орусча сөздүк, К.К.Юдахин); Ал эми башка сөздүктө: **куттуктоо** - куттукта этишинин кыймыл атоочу. (Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү, 1969); **куттуктоо** – kuttuktoo tebrik etmek, kutlamak (Кыргыз-түрк сөздүгү, Б.Сагынбаева); **куттуктоо** – куттуктоо, саламдашуу. (Кыргызча-орусча сөздүк, Э.Асанов) ; **куттуктоо** - Кимдир бирөөгө өз каалоосун, тилегин билдирүү. Шаанилүү сөөлөт күткөн эркин элим, Кубанып жаңы жылың куттуктаймын (Бөкөнбаев). Катыңарда Чакемди куттуктап, куш бооң бек болсун дегиле! (Сыдыкбеков). Мадина эженин китебинин жарык көрүшү менен баарыбыз куттуктадык. (Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү, 2015).

Уйгурча-орусча сөздүктө төмөнкүдөй берилет: تبریک - [тэбрик] -куттуктоо; саламдашуу, هتبریکلاش - [табриклаш] а.-у. бул сөздөн алынган, تبریکليموک [тэбриклимок] саламдашуу, ببربریکگزنى [табриклашмэк] а.-у. бул сөздөн алынган ببربریکگزنى - [тобриклашмек] саламдашуу; бири-бирин куттуктоо. (Э.Н. *Наджип*).

Казакча түшүндүрмө сөздүктөрдө: **күттыктау**—куттуктоо каты, куттуктоо тексти. Кабарды угар замат эле куттуктоо телеграммасын жөнөттүм («Қаз. әдеб.»). (*Казак адабий тилинин сөздүгү./ 10-том* М.Малбақов, Н.Оңғарбаева).

Өзбекче түшүндүрмө сөздүктө: **табрик**—куттуктоо, саламдашуу; куттуктоо, саламдашуу; **табрик сўзлари** - саламдашуу сөздөрү (куттуктоо); **табрик телеграммаси**-куттуктоо телеграммасы; **табрик қилмоқ, табрик**

ЭТМОҚ-куттуктоо, учурашуу. Жаңы жылдык куттуктоо - Янги йил билан кутламок; Поздравить днем рождения-туғилган кузни билан табрикламок. (Т.Аликулов, 1982)

"Куттуктоонун" кимдир бирөө менен саламдашуу жана анын салтанаттуу же кубанычтуу окуясына катышуу учурундагы заманбап мааниси. Мисалы, кадыресе кырдаалда куттуктоо:

1. "*Congratulations on your victory, my friend!*" - Жеңишиң менен куттуктайм, досум!'- 'Поздравляю с победой, друг мой!'- (Лев Толстой, "Война и мир" стр. 743) (биздин котормо);

2. "*Bravo! You have succeeded.*" – "Азаматсын! Сен ийгиликке 'ээ болдуң". - 'Браво! Вы преуспели. (Джейн Остин, «Гордость и предубеждение» стр. 287) (биздин котормо);

3. "*Congratulations! You did it!*" – 'Куттуктайбыз! Ийгиликтүү болду! ' - 'Поздравляем! Вы это сделали! ' (Дж.К. Роулинг, «Гарри Поттер и Философский камень» стр. 291) (биздин котормо);

4. "*Solemnly congratulations on your promotion!*" – 'Жаңы кызмат ордуңуз кут болсун!'- 'Торжественно поздравляю с повышением! (Чарльз Диккенс, «Повесть о двух городах» стр. 456) (биздин котормо);

5. "*Well done, my dear, well done!*" – 'Азаматсың, алтыным, азаматсың! - Молодец! Моя дорогая, молодец! ' (Эмили Бронте, «Грозовой перевал», стр. 311) (биздин котормо);

6. "*Well done, thou good and faith ful servant.*" – 'Азаматсын, кең пейил жана ишенимдүү кул.' – 'Молодец, добрый и верный раб. (Уильям Шекспир, «Гамлет», стр. 345.) (биздин котормо);

7. "*Congratulations on your wedding!*" - Той куттуу болсун! ' – 'Поздравляю со свадьбой! (Габриэль Гарсиа Маркес, «Любовь во время холеры», стр. 201) (биздин котормо);

Жаңы кызматка киришкенге байланыштуу куттуктоолор. Ар кандай сөздүктөр бул сөзгө өз чечмелөөсүн сунуштайт. **Кызматка көтөрүлүүдө куттуктоочунун максаты. (расмий жана расмий эмес).**

Компоненттик анализ. Компоненттик анализдин жардамы менен полисемия жана омонимия (лексикография үчүн актуалдуу суроо) чечмелениши мүмкүн. Полисемия маанисинде жалпылык бар: майрамыңыз менен, көтөрүлүшүңүз менен куттуктайм, б.а. жакшылык, ден-соолук, бакыттаалай, тынчтык, ж. б. каалоо. Бирок компоненттик анализде чектөөлөр бар: Мисалы, негизги белгилер компоненттерге бөлүнбөйт.

1. *Congratulations on your new position! [The Great Gatsby]*- Жаңы кызматыңыз менен куттуктайбыз! Поздравляем с назначением в новую должность! (биздин котормо) ;(Улуу Гэтсби)

2. *I sincerely congratulate you on your position!* – 'Кызматыңыз менен чын дилимден куттуктайм! - Искренне поздравляю с должностью!' (Макс Фрай, "Лабиринты Ехо", 99бет) (биздин котормо);

3. *With a wonderful event-carrier promotion! -Орун кут болсун! -С событием прекрасным-корьерным повышением!* (МаксФрай, "Лабиринты Ехо",99-бет) (биздин котормо);

4. *So, you have opened a new page in life! [TheGreatGatsby]- Демек, сиз жашоонун жаңы барагын ачтыңыз! — Вот и открыли Вы новую страницу жизни!* (Великий Гэтсби,215-бет) (биздин котормо);

5. *With a leadership position! – Кызмат кут болсун! –С руководящей должностью!* (МаксФрай, "Лабиринты Ехо",100-бет) (биздин котормо);” **wish**” деген англисче сөздү да алмаштырса болот, көбүнчө бирөөнү куттуктоодо колдонулат, мисалы: *I wish you a good luck! I wish you a good health! I wish your dream come true!* ж.б

3.3.2. Түрткү берүүчү белгилер. "Куттуктоо" түшүнүгүнүн компоненттери төмөнкү когнитивдик белгилер менен мүнөздөлөт.

а) түрткү берүүчү белгилерге адамдын турмушунан, дүйнө таанымдан айрым фрагменттерден турган аталыштар кирет. Аларда сөздүн ички формасы чоң мааниге ээ болуп, анын артында турган башка маанилердин түрткү берүүчү белгилерин көрсөтүп, ал адамдын образынын борборуна айланат. Мындай мамилени "куттуктоо" түшүнүгүн сүрөттөө мисалында карап көрөлү. Түрткү берүүчү белгилерди аныктоо үчүн 10 этимологиялык жана тарыхый-этимологиялык сөздүктөр алынган. **“Куттуктоо”** сөзүнүн келип чыгышын карап көрөлү. Сөздүн уңгусу: **“кут-quit”**-кыргыздардын дүйнө таанымында бул түшүнүк ар башкача чечмеленип, байыркы түрктөрдүн миф жана уламыштарынан келип чыккан. «QUT I. 1. жан; жашоо күчү, рух.2. календ, элементи, QUT II. 1. бакыт, жакшылык,жыргалчылык;жолу болуу, ийгилик; бактылуу тагдыр; 2. өтмө.: кадыр-барк, улуулук; 3.дин. чыныгы жашоо абалы, жыргал (адатта Будда, Архат жөнүндө) ырахат. QUT III. энч.ат. (Man Erz. IV39); qut täñri xatunī –энч.ат(Uig I 287) [Махмуд ал Кашгари, «Диван лугат ат-түрк» 2005].“Ума келса, кут келир”-(Сизге) конок келгенде, ийгилик жана бакыт кошо келет. [Махмуд ал Кашкари, (перевод. прд., А. М. Ауэзовой) с.42]“Кут белгүси билик”-Бакыттын белгиси-билим жана акылмандык. [Махмуд ал Кашкари, (котормо., А. М. Ауэзовой) с.43]. “Кут”сөзү менен кыргыз дүйнө таанымында көптөгөн ишеним жана тыюулар байланышкан:*канча бут кирсе, ошончо кут кирет*–; *куттуу үйдөн кур чыкпа*. Бул дагы бир жолу *quit* түшүнүгү ыйык, касиеттүү деп эсептелерине далил болот.Ошондой эле “ табу-бул элдин руханий маданиятынан жаралып,анын тилинде чагылдырылган көрүнүш экендиги жана ал этнолингвистикага гана тиешелүү изилдөө объектиси экендиги” белгилүү.Ахметов, [12,176 бет].

"Куттуктоо" түшүнүгү түрткү берген белгилердин мисалдарын карап көрөлү:**куттуктоо**'-*Congratulations, dearfriend, happybirthday! I wish you happiness, health and fulfillment of all dreams!* -Куттуктайм, кымбаттуу досум, туулган күнүң менен! Сага бакыт, ден соолук жана бардык кыялдарыңдын орундалышын каалаймын! -"Поздравляю тебя, дорогой друг, с днем рождения! Желаю счастья, здоровья и исполнения всех мечтаний." –Китеп: "Согуш жана тынчтык", Лев Толстой. (Том 2, 368-бет). (биздин котормо);

‘зратуляция’-I greet Princess Elena and offer my heartfelt congratulations, ”
*hesaid in Italian – Саламатсызбы принцесса Елена, сизди чын жүрөктөн куттуктайм», - деди ал италиян тилинде. -Приветствую княгиню Елену и приношу мое сердечное поздравление, – сказал он по-итальянски. Соловьев В.С. “Княжна Острожская” (стр.102)(биздин котормо); **‘ыраазычылык’-** *"Thank you, my dear, for your devotion and love."*- ‘Сенин берилгендигиң жана сүйүүң үчүн ырахмат, жаным’-“Спасибо тебе, моя родная, за твою преданность и любовь.” - Китеп: "Преступление и наказание" Федора Достоевского. (2бөлүк, 7бап) (биздин котормо); **‘комплимент-мактоо’-** *"You are so smart, beautiful and talented! Peace be with your feet!"*- "Сиз абдан акылдуу, сулуу жана таланттуусуз! Тынчтык болсун!"- *"Ты такая умная, красивая и талантливая! Мир твоим ногам!"* - Китеп: "Отцы и дети" Ивана Тургенева. (Глава 20) (биздин котормо); **‘бата берүү’-** *"Be happy my son and go through life with an open heart."*– ‘Бактылуу бол, балам, жашооңдо ак жүрөк бол. ’- "Будь счастлив, мой сын, и иди по жизни с открытым сердцем." - Книга: "Мастер и Маргарита" Михаила Булгакова. (30-бап), (биздин котормо); **‘жактыруу, мактоо’** - *"You fight bravely for your beliefs, and that delights me."*- "Сен өзүңө ишенип, тайманбай күрөшөсүң, буга мен сыймыктанам." - "Ты смело сражаешься за свои убеждения, и это восхищает меня." - Книга: "Анна Каренина" Лев Толстой. (8бап, 1121бет), (биздин котормо).*

Түрткү берүүчү белги келечектеги концепттин жүрөгү болуу менен, андан ары жаңы белгилер менен байыт. Жүргүзүлгөн талдоо "куттуктоо" концепциясынын мотивациялык белгилери кыйла динамикалуу абалга, б.а. адам жашоосундагы прогресске түрткү берет деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Тилдик материалда "куттуктоо" концептинин мотивациялык белгиси дүйнөнү таануу образын калыбына келтирет жана бул жетишкендиктерди цивилизациянын жана адам рухунун улуттук көрүнүшүнүн ийгилиги катары чечмелейт.

3.3.3. Образдык белгилер. Бул концепттин түзүмү төмөнкү образдуу белгилер менен мүнөздөлөт: **‘бата берүү’-** *"May this achievement be a blessing in your life."* – ‘Бул жетишкендик жашооңузга береке берсин.-Пусть это достижение станет благословением в твоей жизни’. («Баталар жана башкалар» Эмили Тернер.25бет). (биздин котормо); **‘токойлор, тоолор, өрөөндөр, эгин талаасы’-** *Blessing you, the forests, the valleys, the fields, the mountains, the waters! I bless the freedom and the blue skies!* –Токойлор, өрөөндөр, эгин талаалары, тоолор жана суулар, силерге батамды берем! Эркиндик жана көк асман, силерге да бата берем! А.Толстой. -Благословляю вас, **леса, долины, нивы, горы,** воды! Благословляю я свободу И голубые небеса! А.Толстой– (биздин котормо) **‘суу’-** *May your life be pure, like a drop of spring water, and happiness be playful, like champagne in a crystal glass!*- Жашооңуз тамчы булак суусундай таза болсун, бакытыңыз хрусталь чөйчөктөгү шампандай болсун!-Пусть ваша жизнь будет чистой, как капля родниковой **воды,** а счастье игриво, как шампанское в хрустальном бокале! («Жылдыздар астындагы кыялдар»

Эндрю Льюиса.102-бет) (биздин котормо); *'эркиндик'-Your pursuit of knowledge has granted you the freedom to soar like an eagle.*" – 'Илимге болгон умтулуунуз сизге бүркүттүн учканындай эркиндик берди-Ваше стремление к знаниям дало вам **свободу** парить, как орел'. – («Учуу эркиндиги» Джессики Адамс.44 бет.) (биздин котормо); *'көк асман'- "Under a clear sky, your dreams have taken flight. Congratulations!"* – 'Куттуктайм! Сиздин кыялдарыңыз ачык асман астында ишке ашты. - 'Под ясным небом ваши мечты улетели. Поздравляем! '– («Жылдыздар астындагы түш». Эндрю Льюис, 52 бет) (биздин котормо); *'таза жүрөк, чын жүрөктөн'- "With deep of my heart, I congratulate you on this extra ordinary achievement."* – 'Сизди бул эң сонун жетишкендигиңиз менен чын жүрөктөн куттуктайм. – **От чистого сердце** поздравляю вас с этим выдающимся достижением', — («Чын жүрөктөн» СарыТернер.74бет.) (биздин котормо); *'ай'- "Congratulations on reaching the height of success, like the moon in the night sky."* – 'Түнкү асмандагы айдай ийгиликке жетишкендигиңиз менен куттуктайм. – Поздравляю с достижением успеха, как **луна** в ночном небе'. - («Айдын бийиктигине жетүү», Бенджамин Адамс.106-бет) (биздин котормо). Бул талдоо бизге "куттуктоо" концептинде күчтүү элестетүү жана жандуу жаратылышка мүнөздүү белгилер орун алгандыгын билгизет.

3.3.4. Семиотикалык белгилер. Бул изилдөөнүн материалы балага берилүүчү бата болуп саналат. "Куттуктоо" жанрынын символдорун аныктап, бул жанрдын семиотикалык өзгөчөлүктөрүн сүрөттөп берели. Куттуктоо тексти үчүн жашоо, күч, ден соолук, колдоо, жакшы ниет, бакыт сыяктуу идеографиялык символдор өзгөчө маанилүү болуп саналат. Баланын төрөлүшү Кыргыз үй-бүлөсүнүн же уруусунун жашоосундагы эң маанилүү жана кубанычтуу окуя болуп эсептелет. Бир уруунун баласы жалпы уруунун жана анын салттарынын мураскери болуп саналып, элдин өлбөстүгүн билдирет. "Сүйүнчү" – кабарлоо. "Сүйүнчү" орус тилине которулганда "радостная весть"; "goodnews". Бала төрөлөрү менен анын үй-бүлөсү бардык туугандарына жана жакындарына кубанычтуу кабарды жеткирет. Сизге жооп катары "болсун" деп айтышат - "да будет так"; "letitbe". "Сүйүнчү" үчүн, кубанычтуу кабар үчүн куттуктоо жана белек алуу керек. Куттуктоо тексттеринде биз мындай каалоолорду көп кездештиребиз: Мисалы, "Бешик боосу бек болсун!", б.а. "Пусть будет крепким!"; "Letitbestrong!". "Өмүрлүү жана ден соолукта болсун!"; орусчага которгондо: "Пусть будет здоровым и желаю долгой жизни".

«**Бешик**» - (колыбель) — кыргыз элинин маанилүү буюму. «**Бооңор**» - (веревка, завязка) – бирок, бул жерде күчтүү болсун дегенди билдирет, дагы бир куттуктоо сөзү: «*Кундагың боосу кут болсун!*» «**Бек болсун**» - (крепкий) – бул жерде сөздүн мааниси-үзүлбөсүн. (тагыраак айтканда, эквиваленттер орус тилинде жок).

«**Бычак, кебез, арча**» - Бала бешиктен бошотулганда, ал бош калбайт. Чүкө, бычак, кебез жана

арча бутактары ичине сөзсүз салынат. Ал бешикке бала кайтып келгенге чейин кам көрөт деп ишенишет жана атасынын кийими бешикке жабуу же жууркан катары колдонулат, ошондо ал балага жакыныраак болуп, ага көбүрөөк тартылат деп эсептешет. Кыздар менен балдардын бешиктери жасалгасы боюнча айырмаланбайт, бирок алар атайын жасалган болсо, баланын жынысына жараша чиймеленип, тиешелүү түстөргө боелот же болбосо "шимек" менен аныктоого болот. (Шимек-бешикте жаткан баланын буттарынын ортосуна салынган заара чыгаруучу түтүк). Бешик кыргыз маданиятында салттуу жана символикалык мааниге ээ. Бул ымыркайга кам көрүүнү, анын ыңгайлуулугун жана коопсуздугун билдирет. Бешиктин ар бир бөлүгү белгилүү бир максатты көздөйт жана ага кыргыз үй-бүлөсүнүн турмушунда өзгөчө маани берилет.

Эң көп кездешкен каалоолор акыркы мезгилде (1991-май 2022) "ден соолук" жана "тынчтык" концептилери болгон да, анын жака белиндеги концептилер акырындык менен ага өтө баштаган. СССР учурунда куттуктоолор үчүн белгилүү стандарттар жана үлгүлөр болгон, алар көбүнчө гезиттерде, радиолордо жана башка маалымат каражаттарында колдонулган. Куттуктоолор көбүнчө майрамдар, юбилейлер жана маанилүү иш-чаралар менен байланыштуу болгон. Мына, ал куттуктоолордо колдонулган сөздөрдүн жана сөз айкаштарынын бир нече жалпы мисалдары: "Урматтуу жолдоштор!"- Бул расмий иш-чараларда же коомдук кайрылууларда куттуктоонун типтүү башталышы. "Туулган күнүң менен!"- Албетте, бул туулган күнү менен куттуктоо. "Биринчи май майрамыңыздар менен!"- Эмгекчилердин эл аралык күнү менен куттуктоо. "Жеңиш күнүңөр менен!"- Экинчи дүйнөлүк согуштун Жеңиш күнү менен куттуктоо. "Жаңы жылыңыз менен!"- Жаңы жылга карата кадимки куттуктоо; "Сизге жана үй-бүлөңүзгө ден-соолук, бакыт жана бакубат жашоо!"- Ар кандай иш-чаралардагы жалпы каалоо; "Бардык кыялдарыңыз жана каалоолоруңуз орундалсын!"- Ийгилик жана бакыт каалоо; "Узак өмүр каалайм!"- Узун өмүр тилөө, көбүнчө мааракелерде айтылчу; "Ар дайым башыңда күн болсун!"- Ийгилик жана кубаныч каалоо: Бул сөз айкаштары СССРдин рухун менен идеологиясын чагылдырып, ошол кездеги куттуктоолордо көп колдонулган.

Жыйынтыктап айтканда, "куттуктоо" жана "каалоо" адамдардын турмуштук тажрыйбасынан жана өлкөдөгү кырдаалдан өзгөрүп турат деп айта алабыз.

3.4. "Куттуктоо" концепти жана алардын маданий, психологиялык, эстетикалык, тарыхый, социалдык аспектилери. Биздин талдообузга ылайык, адресат коммуникативдик процесстин активдүү катышуучусу жана куттуктоо текстинин эрксиз авторлошу катары ар кандай формада болушу мүмкүн: 1) диалогдон тышкары өнөктөш (болжолдуу адресат), жооп берүүгө же ыраазычылык билдирүүгө мүмкүнчүлүгү жок; 2) сүйлөөчү менен адресат бир эле киши (өзү менен өзү сүйлөшүү); 3) интрансивдүү адресат жок, б. а. жазуучу адресатка кайрылганы менен, категориянын өзү текстте бар, 4) интрансивдүү адресат жок, б. а. жазуучу адресатка кайрылса да,

категориянын өзү текстте бар, ал эми маектештерде түз байланыш жок, реалдуу литургиялык кырдаал жок, автор айткан учур адресат кабыл алган учурга дал келбейт; 5) массалык, эл алдындагы, көрүнөө адресаттар (стационардык аудиториялар, окуу аудиториялары, конференциялардын катышуучулары, ж. б.)

Ошентип, " куттуктоо" адамдын жашоосунда «элдик» маданияттын, майрамдык маданияттын, салттуу жана күнүмдүк маданияттын элементи катары маанилүү ролду ойнойт. Куттуктоонун авторлору, эреже катары, өзүнө лингвистикалык жана сублингвистикалык символдорду камтыган ар түрдүү тилдерге орток куттуктоо тексттерин түзүшөт. "Куттуктоо" – бул сезимдерди, бири-бирин жактырууну, сылыктыкты билдирүү.

3.5. Бул концептинин бир нече маданияттын өкүлдөрү тарабынан дүйнөнү кабылдоосундагы окшоштуктары жана айырмачылыктары. Бул мүнөздөмөлөрдөгү окшоштуктар жан айырмачылыктар кыргыз, англис жана орус маданияттарындагы өзгөчөлүктөр менен түшүндүрүлөт. Мисалы, кыргыз менталитетинде куттуктоолордун когнитивдик өзгөчөлүктөрү, жаңы үйлөнгөндөрдүн тойдогу куттуктоолору. Коноктор тойго келгенде, алар жаштарды урматтоо жана каалоо сөздөрү менен куттукташат. Бул контексте куттуктоолордун когнитивдик мүнөздөмөлөрүнүн төмөнкүдөй аспектери болушу мүмкүн;

<i>Аспекттер</i>	<i>Англичанда</i>	<i>Кыргызда</i>	<i>Оруста</i>	<i>Эскертүүлөр</i>
улууларды урматтоо	-	+	+	<i>кыргыздарда урмат көрсөтүү маанилүү</i>
бата берүү	-	+	+/-	
каалоо	+	+	+	
Окшоштуктар (жаңы үйлөнгөндөргө бакыт жана бакубатчылык каалоо)	+	+	+	<i>бул жалпы адамзаттык баалуулуктарды чагылдырган универсалдуу окшоштук</i>
Айырмачылыктар (диний жактан)	-	+	+	<i>англис маданиятында, куттуктоо диний жана маданий фонддордун ар түрдүүлүгүнөн улам азыраак диний же ар түрдүү болушу мүмкүн</i>
Өзгөчөлүктөрү (гендердин ролу)	+	-	-	<i>англис маданияттарында</i>

				<i>бул жагы азыраак байкалат</i>
Үй-бүлөлүк баалуулуктар жана куттуктоолор	+	+	+	<i>кыргыз маданиятында алар патриархалдык аспектилерге көңүл бура алышат, ал эми орус жана англис маданияттарында жеке эркиндик жана тең укуктуулук баса белгиленши мүмкүн</i>
“Бата берүү” -бата (улууларды урматтоо)	-	+	+/-	<i>бул каалоо акылмандыкка жана тажрыйбага ээ коомдун улуу мүчөлөрүнө урмат-сый көрсөтөт. Ал үй-бүлөлүк жана коомдук салттарды сактоонун маанилүүлүгүн баса белгилейт</i>
маданий салттарды сактоо	+	+	+	<i>бул муундан муунга берилүүчү эң маанилүү маданий жана үй-бүлөлүк каада-салттардын сакталышы</i>

Бул окшоштуктар жана айырмачылыктар ушул маданияттардын ар биринин маданий өзгөчөлүктөрүн жана менталдык белгилерин, ошондой эле алардын куттуктоолорго жана ырым-жырымдарга болгон мамилесин чагылдырат.

КОРУТУНДУ

1. Жүргүзүлгөн изилдөөлөр концепттин көп катмарлуу табияты тууралуу гипотезаны бекемдейт.

Түшүндүрмө, этимологиялык, тарыхый, символикалык сөздүктөрдөгү маалыматтарды колдонуп, анын этимологиясын жана фразеологиялык туюнтмаларды талдоо аркылуу бул концепттин өзөгүн так аныктоого мүмкүн болду. Когнитивдик-ассоциативдик эксперимент концепциянын жака белиндеги (перифериялык) белгилерин аныктоого мүмкүндүк берди жана бул концепциянын мааниси коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөргө жараша кеңейип, өзгөрүшү мүмкүн экенин көрсөттү.

2. Биз "куттуктоо" концепциясы образдуу жана аксиологиялык компоненттерди камтыган татаал түзүлүш экенин аныктадык. Ошондой эле сөздүктөрдөгү бул концепцияга байланыштуу аныктамаларга, паремологиялык жана фразеологиялык бирдиктерге, ошондой эле стилистикалык каражаттарга талдоо жүргүзүп, кыргыз, англис жана орус тилдериндеги аны жүйөлөштүрүүчү, концептуалдык жана образдуу-символикалык өзгөчөлүктөрүн ачып бердик.

3. Изилдөө ишинин жүрүшүндө "куттуктоо" концепти үч негизги структуралык компоненттер аркылуу изилденди. Бул мүнөздөмөлөрдөгү окшоштуктар жана айырмачылыктар Кыргыз, англис жана орус маданиятынын өзгөчөлүктөрү менен түшүндүрүлөт. Мисалы, Кыргыз менталитетинде куттуктоолордун когнитивдик өзгөчөлүктөрү, жаңы үйлөнгөндөрдүн тойдогу куттуктоолору. Коноктор тойго келгенде, алар жаштарды урматтоо менен жана каалоо сөздөрү аркылуу куттукташат. Бакыт жана бакубат жашоо каалоодогу **окшоштуктар**: орус, англис жана кыргыз маданияттарында куттуктоолор көбүнчө адресатка бакыт, ден соолук жана бакубатчылык каалоолорду камтыйт. **Айырмачылыктар** - диний өзгөчөлүктөрү: орус жана кыргыз маданияттарында православдык христианчылыкка жана Исламга байланыштуу куттуктоолордо диний элементтерди кездештирүүгө болот. Англис маданиятында, диний жана маданий фонддордун ар түрдүүлүгүнөн улам диний көрүнүштөр азыраак же ар түрдүү болушу мүмкүн. Бул окшоштуктар жана айырмачылыктар мындагы маданияттардын ар биринин маданий өзгөчөлүктөрүн, менталдык белгилерин жана алардын куттуктоолорго жана ырым-жырымдарга болгон мамилесин чагылдырат.

4. Концептуалдык талааны издөө иштери экстралингвистикалык факторлорду, турмуш-тиричилик этикетинин лингвомаданий, социоллингвистикалык жана психоллингвистикалык өзгөчөлүктөрүн, куттуктоолорду жана каалоолорду, ошондой эле изилденүүчү номинациянын релеванттык маданий салттарын эске алуу менен жүргүзүлдү. Этикет сөздөрүнүн күнүмдүк турмушундагы фрейм сценарийлери жана кырдаалдар дагы изилденди. Иште комбинатордук мүмкүнчүлүктөр, контексттер аныкталат, лексикалык бирдиктердин парадигматикалык жана синтаксистик

байланыштары жөнүндө түшүнүк берилет. Ар бир муун концептуалдык системанын калыптануу процессине салым кошкондуктан, түшүнүктөр дайыма "трансформацияга" дуушар болушат. Мисалы, "куттуктоолор" эскирген категорияга өтөт, же: СМС-куттуктоолор, куттуктоо-куттуктоолор сыяктуу жаңы түрлөрү пайда болот, алар азыркы этапта ыраазычылык же сунуш номинализациялары менен алмаштырылат. Бул түшүнүк бир катар Батыш өлкөлөрүндө колдонулат.

5. Тарыхый булактардан, этимологиялык жана паремологиялык сөздүктөрдөн алынган мисалдар аркылуу кыргыз, англис жана орус лингвомаданияттарындагы баатырдык жана идеалдаштырылган "куттуктоолор" талданды. Ассоциативдик эксперименттин натыйжасында респонденттердин жооптору оң жана терс мааниде экени аныкталды. Үч тилде 1869 жооп алынды жана бул концептинин когнитивдик мүнөздөмөлөрү коомдогу өзгөрүүлөргө байланыштуу адамдардын аң-сезиминде өзгөргөндүгү аныкталды.

6. Англис тилиндеги "куттуктоо" концептине мүнөздүү көрүнүштөр көркөм адабияттардагы мисалдар аркылуу талданып, бышыкталды. Эквивалентсиз лексиканын котормосуна байланыштуу өзгөчөлүктөрү, айырмачылыктары, көйгөйлөрү талданган. Жалпысынан алганда, котормодо чыгарманын идеялык мазмуну менен байланышкан көркөм сөз каражаттарын окурмандарга жеткирүү кыйын деп айтууга болот, текстте кыскартуулар жана алмаштыруулар көп, анткени батыш чыгармалары көркөм каражаттарга абдан бай.

Диссертация боюнча жарык көргөн макалалардын тизмеси:

1. Нишанова, Г. А. Концепт "поздравления" в интернет-жанрах (поздравительные тексты, связанные с появлением новорожденного) [Текст] / Г.А. Нишанова // Вестник Кыргызского-Российского Славянского университета – Бишкек.–2022, ISSN 1694-500 X Том 22 № 6.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=49268620>

2. Нишанова, Г. А. Современные виды поздравлений и их особенности социальных сетях [Текст] / Г.А. Нишанова // (Вестник Международного Университета Кыргызстана № 2, 2020 ISSN 1694-6324

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44465623>

3. Нишанова, Г. А. Концепт «поздравления» в разных культурах. (Наука и Образование и техника: Международный научный журнал. [Текст] / Г.А. Нишанова // №2 (68), 2020 ISSN 1694-5220

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44173976>

4. Нишанова, Г. А. Исполнения речевого высказывания концепт "поздравления" в русской, кыргызской и английской речи в ситуации праздника. [Текст] / Г.А. Нишанова // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына //Выпуск (S) 2021 ISBN 978-9967-32-444-2

https://lib.knu.kg/files/2021/VKNU2021_Spec_1.pd

5. Нишанова, Г, А. Концепт «поздравления» (об этикетных интернет

жанрах в разных культурах) . [Текст] / Г.А. Нишанова //Духовная ситуация времени, Курск .,РоссияXXI .Электронный научно теоретический гуманитарный журнал.№ 3 (22) – Россия, 2020. ISSN 2415-8747

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44472654>

6. Нишанова, Г.А. Языковая концептуализация “поздравления” в русской, кыргызской, английской речи в ситуации праздника. [Текст] / Г. А. Нишанова // «Социальная интеграция и развитие этнокультур в евразийском пространстве». – Международная научная конференция. Алтай, Россия. Том 1 № 10. 2021. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46540486>

7. Нишанова, Г. А. Концепт “поздравления” и их семантические компоненты в русской, английской, и кыргызской речи в ситуации праздника [Текст]/ Г. А. Нишанова // Международное книжное издание стран Содружества Независимых Государств. ШISBN 978-601-341-358-7 – г. Нур-султан,Казахстан, 2022. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44772321>

8. Нишанова, Г. А. Культурная и структурно-семантическая специфика китайского, кыргызского и русского “поздравление”[Текст]/ Г. А. Нишанова // ВесникМанас / Концептуальный и лингвальный миры. Выпуск 20. Санкт Петербург-Бишкек,2021 ISBN 978-601-341-358-7 <https://elibrary.ru/item.asp?id=48021528>

9. Нишанова, Г. А. “Semantic features of the Concept “Sky” in different cultures. [Текст] / Jeenbekova,G Gulnara Nishanova, Aichurek Isakova // Open Journal of Modern Linguistics, Vol.11. 2020.10/580-587 ISSN Online 2164-2834 <https://www.scirp.org/journal/ojml>

10.Нишанова, Г.А. The Concept of “Congratulations” and their Semantic Components in Russian,English and Kyrgyz Speech [Текст] Innovative Trends in Teaching, Learning and Assessment Universal Academic Books Laxmi, Nagar, Delhi, India Gulnara Nishanova. <https://www.flipkart.com/innovative-trends-teachinglearning-assessment/p/itmb4ec842336930?pid=9788195212538>

11.Нишанова, Г. А. Современные виды “поздравления и пожелания” на материале СМИ и интернет – коммуникации. [Текст] Г.А. Нишанова. / Весник Международного университета имени К.Ш. Токтомаматова. http://mnu.kg/wp-content/uploads/2021/03/vestnik_2020_3.pdf

12.Нишанова, Г. А . Концепт “вежливость” в разных лингвокультурах и их особенности перевода. [Текст] Г.А. Нишанова. /Язык и культура XXI века. Санкт Петербург 2019. ISBN 978-5-7310-4740-1 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42883822>

13.Нишанова, Г. А. Концепт “вежливость” и их особенности перевода. [Текст] Г.А. Нишанова. / Вестник .Ошского государственного университета. 2020. z<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42883822>

Нишанова Гульнара Абдимажитовнанын «Ар түрдүү маданияттардагы «куттуктоо» концепти» 10.02.20. -тектештирме- тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги, боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган

диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: *когнитивдик лингвистика, концепт, фрейм, сценарий, “куттуктоо” концепти, корпусдук лингвистика, мотивация, түшүнүк, образдуу жана семиотика белгилери*

Изилдөөбүздүн **объектиси** заманбап коммуникациядагы "куттуктоо" түшүнүктөрү жана этикеттик номинациялар, ошондой эле алардын номинанттарынын которулушу болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети "Куттуктоо" концептинин лингвокогнитивдик жана лингво-этномаданий негиздери жана анын түшүнүктүк, түрткү берүүчү, образдуу, символикалык, ассоциативдик белгилерин, аларды которуунун ыкмаларын түзөт.

Изилдөө ишинин максаты. Кыргыз, англис жана орус маданиятындагы “куттуктоо” концептинин улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн ачып берүү жана концепттин аталыштарын которуунун ыкмаларына талдоо жүргүзүү.

Изилдөөнүн методдору. Иште коюлган максатты ишке ашырууда изилдөөнүн 1) концептуалдык талдоо ; 2) структуралык-семантикалык талдоо (куттуктоо концептин чагылдырган лексикалык жана синтаксистик бирдиктердин түзүлүшүнө жана семантикасына талдоо берилет); 3) этимологиялык талдоо (изилденип жаткан концепциянын лексикалык экспоненттери алардын келип чыгыш көз карашынан турупталданат); 4) функционалдык-семантикалык талдоо (бул концептинин номинанттары алардын функциялары менен маанилик талаасынын жалпылыгы, өз ара байланышы аркылуу сыпатталат); 5) контексттик талдоо (көркөм чыгармалардын текстинин деңгээлинде куттуктоонун концепт чөйрөсүнүн лексика семантикалык бирдиктери аныкталат); 6) моделдөө; 7) статистикалык талдоо методдору колдонулду.

Изилдөөнүн алынган натыйжалар жана илимий жаңылыгы:

1. Кыргыз тилинин чөйрөсүндө али толук изилдене элек “куттуктоо” концептинин табияты иликтенди жана британ жана орус лингвомаданиятындагы “congratulations/поздравления” концептиси менен салыштырылып, концепт улуттук өзгөчөлүктөргө ээ экендиги аныкталды.

2. Изилдөө иши “куттуктоо” түшүнүгү ар түрдүү маданияттарда ар башка маанилерге ээ татаал түзүлүш экендигин көрсөттү. Бул түзүлүш өзүнө образдуу да, ошондой эле баалуу маанилерди камтыйт. Биз ошондой эле бул концепт чагылдырган лексикалык, фразеологиялык, паремиологиялык жана стилистикалык каражаттарды пайдалануудагы ар түрдүү өзгөчөлүктөрдү ачып көрсөттүк.

3.Изилдөөнүн негизинде “куттуктоо” концепти менен байланышкан өзөктүк жана анын жака белиндеги тилдик бирдиктери кыйла так аныкталды. Когнитивдик-ассоциативдик эксперимент коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөргө карата концепттин жака белиндеги элементтер өзгөрүп жана жаны белгилер менен толукталып турарын далилдеди.

4.Биз “куттуктоо” концепти менен, коммуникативдик жана этнолингвистикалык жагдайлар менен байланышкан материалдарды салыштырып талдап чыктык. Биз комплекстүү изилдөөнүн натыйжасында тиешелүү теориялык тыянактарды чыгардык жана концепт менен байланышкан терминдерди жана туюнтмаларды которуудагы өзгөчөлүктөрдү талдадык.

Иштин колдонулуу чөйрөсү. Бул илимий изилдөө иштери, анын натыйжаларын, корутундуларын, принциптери жана материалдарын белгилүү бир этностун менталитетин чагылдырган концептилерди изилдөөдө колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн камтыйт. Бул натыйжаларды, ошондой эле, когнитивдик лингвистика, этнолингвистика, салыштырма типология, котормо тармактары боюнча практикалык сабактарды өтүүдө, сөздүктөрдү түзүүдө жана окуу китептерин жазууда пайдаланса болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Нишанова Гульнара Абдимажитовой на тему “Концепт “поздравления” в разных культурах на соискание ученой степени кандидата филологических наук, специальность: 10.02.20. - Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, концепт, фрейм, сценарий, концепт “поздравления”, корпусная лингвистика, мотивирующие, понятийные, образные, семиотические признаки*

Объектом выступают этикетные номинации и концепты «Поздравление» в современной коммуникации и перевод его номинантов.

Предметом исследования являются лингвокогнитивные и лингво-этнокультурологические основы концепта «поздравления» и анализирование его понятийных, мотивирующих, образных, символических, ассоциативных признаков, и способов их перевода.

Цель и задачи исследования. Выявление национально -культурных особенностей концепта «поздравления» английской, кыргызской и русской культурах и анализ способов перевода номинантов концепта.

Методы исследования. Для достижения поставленной цели в работе были использованы следующие методы исследования: 1) концептуальный анализ ; 2) структурно-семантический анализ (дается анализ структуры и семантики лексических и синтаксических единиц, репрезентирующих концепт поздравления); 3) этимологический анализ (анализируются лексические экспоненты изучаемого концепта с точки зрения их происхождения); 4) функционально-семантический анализ (описываются номинанты данного концепта с позиций общности их функций и полевого

строения); 5) контекстуальный анализ (выявляется семантика лексических единиц концептосферы поздравления на уровне текста художественных произведений); 6) моделирование ;7) статистический анализ.

Результаты исследования и его новизна:

1. Исследована концепт «поздравления», еще не до конца изученного в кыргызской языковой среде, путем сопоставления его с концептом «congratulations» в английской и русской лингвокультурах и доказано, что концепт имеет национальные особенности.

2. Исследование позволило выявить, что понятие "поздравления" представляет собой сложную структуру, которая имеет различные аспекты в разных культурах. Эта структура включает в себя как образные, так и ценностные элементы. Мы также выявили различные особенности в использовании лексических, фразеологических, паремиологических и стилистических средств, которые отражают этот концепт.

3. Исследование позволило более точно определить ядерные и периферийные лингвистические элементы, связанные с концептом "поздравления". Когнитивно-ассоциативный эксперимент подтвердил, что второстепенные элементы этого концепта могут изменяться и дополняться новыми характеристиками в зависимости от социально-экономических изменений в обществе.

4. Мы провели сравнительный анализ материалов, связанных с концептом "поздравления", с учетом коммуникативных и этнолингвистических аспектов. В результате этого комплексного исследования мы сформулировали соответствующие теоретические выводы и проанализировали особенности перевода терминов и выражений, связанных с этим концептом.

Область применения. Эти результаты также могут быть применены в практических занятиях по когнитивной лингвистике, этнолингвистике, сравнительной типологии и другим связанным областям. Они могут быть полезны при разработке словарей и учебных пособий.

SUMMARY

dissertation of Nishanov Gulnara Abdimazhitovna on the topic “The concept of “congratulations” in different cultures” for the degree of candidate of philological sciences, specialty: 02.10.20. - Comparative-historical, typological and comparative linguistics

Key words: cognitive linguistics, concept, frame, script, concept of “congratulations”, corpus linguistics, motivating, conceptual, figurative, semiotic features

The object is etiquette nominations and concepts of “Congratulations” in modern communication and the translation of its nominees.

The subject of the study is the linguo-cognitive and linguo-ethno-cultural foundations of the concept of “congratulations” and the analysis of its conceptual,

motivating, figurative, symbolic, associative features, and methods of their translation.

Purpose research of the study. Identification of national and cultural features of the concept of “congratulations” in English, Kyrgyz and Russian cultures and analysis of ways of translating the nominees of the concept.

The methods of the research. To achieve this goal, the following research methods were used in the work: 1) conceptual analysis; 2) structural-semantic analysis (an analysis of the structure and semantics of lexical and syntactic units representing the concept of congratulations is provided); 3) etymological analysis (the lexical exponents of the concept being studied are analyzed from the point of view of their origin); 4) functional-semantic analysis (the nominees of this concept are described from the standpoint of the commonality of their functions and field structure); 5) contextual analysis (the semantics of lexical units of the concept sphere of congratulations is revealed at the level of the text of works of art); 6) modeling; 7) statistical analysis

The result of the study and its novelty:

1. Determine the concept of “congratulations,” which has not yet been fully studied in the Kyrgyz linguistic environment, by comparing it with the concept of “congratulations” in English and Russian linguistic cultures and it has been proven that the concept has national characteristics.

2. The study revealed that the concept of “congratulations” is a complex structure that has different aspects in different cultures. This structure includes both figurative and value elements. We also identified various features in the use of lexical, phraseological, paremiological, and stylistic means that reflect this concept.

3. The study made it possible to more accurately determine the core and peripheral linguistic elements associated with the concept of “congratulations”. A cognitive-associative experiment confirmed that the minor elements of this concept can change and be supplemented with new characteristics depending on socio-economic changes in society.

4. We conducted a comparative analysis of materials related to the concept of “congratulations”, taking into account communicative and ethnolinguistic aspects. As a result of this comprehensive study, we formulated relevant theoretical conclusions and analyzed the features of the translation of terms and expressions related to this concept.

Area of application. These results can also be applied to practical classes in cognitive linguistics, ethnolinguistics, comparative typology, and other related fields. They can be useful in developing dictionaries and teaching aids.